

Feansters op het inbrekerspad in 1807

*''Wij kunnen het
veel ruimer krijgen''*

door Dirk Wildeboer te Buitenpost

Van inbraak met diefstal kunnen we vandaag de dag nog regelmatig in de kranten lezen. In vroegere tijden kwam dit ook voor, maar de omstandigheden en straffen die er op konden volgen, waren toch heel anders. Dit verhaal, dat is opgetekend uit dossiers van het Hof van Friesland, geeft een beeld van de tijd van ongeveer twee eeuwen geleden.

We gaan terug naar het jaar 1807. In deze tijd van Napoleon was er veel armoede. In Surhuisterveen woonden toen Gerke Eedes met zijn vrouw Sjoukje Hendriks. Dit stel nam het niet zo nauw met het mijn en dijn. Ze waren in 1805 al eens betrappt op het stelen van lange turf van de veenderij, die eigendom was van Teeke Sapes, veenbaas te Surhuisterveen.

Deze Teeke Sapes, die in 1811 de achternaam 'van Teeken' zou aannemen, had ook een winkel in het dorp. In de loop van dit verhaal zullen we deze koopman weer tegenkomen. Gerke en Sjoukje werden voor de diefstal gestraft met verbanning voor de tijd van een jaar uit Friesland. Twee jaar later in 1807 woonde het echtpaar weer in Surhuisterveen en dan staat in de stukken dat Gerke 'brodeloos in huis zat', met andere woorden hij had geen werk en inkomen. Gerke ging een oplossing zoeken om in deze situatie verandering te brengen.

In het begin van de maand februari van het jaar 1807 ging hij het dorp in om mannen te vragen of ze met hem op het dievenpad wilden gaan. Zo kwam hij aan bij het huis van Hendrik Geerts, arbeider te Surhuisterveen en vroeg aan diens zoon Cornelis "om met hem op zeker Exploict van diverij uittegaan", daarbij zeggende, dat zij het dan veel ruimer konden krijgen". Een positief punt van Gerke was, dat hij de jonge Cornelis waarschuwde met te zeggen: "pas op dat het dij van agteren niet moeit". Maar de jongen ging niet op het voorstel in en bedankte voor de eer. Verschillende andere personen werd door Gerke benaderd en deze legden op de rechtzitting allemaal dezelfde verklaring af, t.w.: "dat ze liever de benen zouden breken dan mee uit te gaan om te roven en te stelen".

Uiteindelijk lukte het Gerke om drie mannen mee te krijgen. Dit waren Durk Pieters, Romke Andries en Pieter Andries, bijgenaamd pake S. Deze laatste was moeilijk over te halen, maar hij zal ook de oudste van de ploeg zijn geweest. Gerke was vier-

maal bij hem aan de deur geweest en had beloofd dat hij alleen maar op de uitkijk hoefde te staan. Durk Pieter had ook geen blanco strafblad. Hij was al eens opgepakt voor het stelen van een nieuwe ladder en drie hennen uit het schapenhok van Louw Geerts in Oostermeer. Dit kostte hem destijds een jaar tuchthuis.

Op het inbrekerspad

In de nacht van 16 op 17 februari 1807 zou het dan gebeuren. Het doel was een rijke boer achter Damwoude, genaamd Tjibbe Willems. Pake S. had daar vroeger wel eens gewerkt en wist dat er wel wat was te halen. Op een afgesproken plaats buiten Surhuisterveen werd er verzameld en daar gingen onze mannen op pad. Ieder had een grote zak bij zich om de buit in te doen. Ze liepen via Schuilenburg, Eestrum, De Valom naar Damwoude. Bij de boer aangekomen, was het gezin nog niet naar bed. Pake S. ging stiekem in de stookhut zitten, die in de appelhof stond naast het voorhuis van de boerderij. Hij kreeg de opdracht om in de gaten te houden wanneer het licht uitging en de familie te ruste was. De rest van de mannen verstopte zich in een droge sloot aan de voorkant van de boerderij. Op een gegeven moment vond men dat de kust veilig was en de operatie kon beginnen. Zo te lezen werd dit vakkundig aangepakt. De uitgangen werden dichtgemaakt, zodat de bewoners er niet uit konden komen. Hiertoe werd een knuppel door de ring van de achterdeur gestoken en een plank van de mestvaalt werd tegen de schuurdeur aangezet. De mannen gingen hierna een raam forceren en het lukte om binnen te komen. De reis bleek de moeite waard te zijn geweest. De buite werd snel in de zakken gestopt. Kennelijk hadden de mannen honger gekregen van de inspanningen. Ze aten een aantal 'tweebakken' op en gingen van een paar kazen eten, die ze achteraf toch maar niet meenamen. Zonder problemen kwamen ze terug in Surhuisterveen.

De buit

Bij de processtukken liggen o.a. vijf vellen papier, waarop de buit nauwkeurig werd beschreven. Hoe is het mogelijk dat onze mannen dat allemaal mee konden nemen. De gestolen waar bestond uit sieraden, geldstukken en veel kleding en beddegoed. Alles had blijkbaar zijn waarde. Wat maar voor het grijpen lag werd meegenomen; zelfs een "nog niet gemaakt manshemd". We kunnen nu zien wat er destijds allemaal was te vinden bij de rijke boerenfamilie. Kunt u zich een beeld vormen van "een Rood ruitjes greinen borstrok met een donker bont lijffe daarin"?

Wat vindt u van zwarte armmoffen met gouden knopen en gouden zonnehoedshaken. Allemaal zaken die misschien nu nog in musea zijn te vinden. Onmiddellijk na de tocht naar Damwoude gingen de mannen de buit verdelen in het achterhuis van één van hen. Dit gebeurde nadat er vier gelijkwaardige porties waren gemaakt en letterlijk staat in de processtukken: "nadat ze hadden omgestaan, gelijk men zegt".

Ziet u het al gebeuren daar in het achterhuis van een woning in Surhuisterveen? Niet werden verdeeld het gestolen vreemde goud- en zilvergeld en een zilveren knop. De volgende dag gingen Durk Pieters en Pieter Andries naar Groningen om dit gedeelte van de buit te verkopen. Er werden zaken gedaan met een joodse handelaar en een zilver-smid. De opbrengst hiervan werd weer gelijk verdeeld onder de ploeg.

Het werd een publiek geheim

Het bleek dat Gerke geen geheim van de inbraak maakte. Op de rechtzitting vertelde Egbert Jurjens dat hij op 2 maart 1807 met Gerke naar de Feanster heide was geweest om een praamvol zand te halen.

Op die reis had Gerke hem verteld dat ze er op uit waren geweest naar een boer achter Damwoude en Gerke had gezegd: "daar hebben wij een bulte goed weggehaald, ieder een goede zak vol".

Ook Cornelis Hendriks, die was gevraagd om mee te doen en niet wilde was later één van de getuigen op de zitting. Cornelis had Gerke gevraagd hoe de tocht naar Damwoude was afgelopen. Gerke zou toen hebben gezegd: "dat kan dij niets schelen, wij hebben het best gehad en hebben een goede vracht meegenomen. Had gij mede geweest, gij konde ook medege-deeld hebben".

Het liep slecht af

Nu er verschillende personen in Surhuisterveen op de hoogte waren van de inbraak kon het niet uitblijven dat onze mannen in de kraag werden gepakt. Ze kwamen terecht in het Tucht- en Werkhuis te Leeuwarden. Op 9 juni 1807 was de rechtzitting. De straffen logen er niet om in die tijd. Alle vier werden veroordeeld om te werken in het Tucht- en Werkhuis te Leeuwarden. Pieter Andries moest daar 10 jaar doorbrengen en de rest 7 jaar. Maar daar kwamen nog straffen bij, die ook niet bepaald aangenaam waren. Ze werden onder meer gegeseld en gebrandmerkt in het openbaar op het schavot. Na hun straf volgde levenslange verbanning uit Friesland.

Teeke Sapes werd van heiling beschuldigd

Ongeveer een half jaar later kwamen de vrouwen van Durk Pieters en Pieter Andries in de winkel van Teeke Sapes met een gedeelte van de buit. Ze hadden bij zich 3 strengen rode bloedkralen, 2 meter linnen en een gouden rijder (geldstuk) en wilden dit verkopen. Natuurlijk moest hierbij een verhaal worden opgehangen, want het was geen normale zaak dat deze arme vrouwen zo iets in het hadden.

De vrouw van Durk Pieters vertelde aan de winkelier dat ze een en ander van een broer van haar man hadden gekregen. De opbrengst van deze zaken zou worden gebruikt voor de aankoop van een schuit om de kost mee te verdienen. Blijkbaar klom het verhaal aannemelijk, want de koop ging door en de vrouwen gingen met ruim 8 caroli gulden naar huis. Maar deze transactie had weer een gevolg en werd bekend bij de excuteur (agent van politie) in Surhuisterveen. Teeke Sapes moest verschijnen voor het Hof van Friesland in 1808 en werd beschuldigd wegens het inkopen van gestolen waar. Het zag er voor Teeke Sapes duister uit. Hij had toch moeten weten dat de echtgenoten van de vrouwen niet gunstig bekend stonden. Bovendien was het in het dorp algemeen bekend dat Durk Pieters wegens diefstal al eens was gestraft. Verder zouden de goederen beneden de waarde zijn ingekocht. Enige tijd na de inbraak was de excuteur bij Teeke Sapes in de winkel geweest om te vragen of er ook onlangs goederen waren aangeboden, die mogelijk van diefstal afkomstig konden zijn. Hierop was ontkennend geantwoord en nu bleek het tegendeel waar te zijn. De winkelier (een vermogend man) bleek een uitstekend advocaat te hebben en een hele stoet van getuigen met goede posities kwam gunstige verklaringen over Teeke Sapes geven. Op de zitting waren aanwezig de leraar van de Doopsgezinde Gemeente, de predikant van de Hervormde kerk en de dorpsrechter van Surhuisterveen. De koopman was lid van de Doopsgezinde kerk en de Hervormde predikant was zijn buurman. Verder waren nog present een wethouder van Leeuwarden en iemand van de Vroedschap, die zakenrelaties van de aangeklaagde bleken te zijn.

Alle getuigen verklaarden eenparig dat het gezin van Teeke Sapes "te goeder naam en faam bekend stond en dat het zeer ordentlijke, eerlijke en brave mensen waren".

Kennelijk maakten de lovende woorden uit de monden van deze achtenswaardige lieden indruk bij de rechters. De advocaat bestreed de beschuldiging dat de waar onder de prijs was ingekocht. Of Teeke Sapes inderdaad te goeder trouw was zullen we maar in het midden laten. In ieder geval was de schijn tegen hem. Uiteindelijk werd hij vrijgesproken.

Tot slot

Wat opvalt is dat de straffen in die tijd veel zwaarder waren dan nu. Voor kleine diefstallen kreeg men al gauw een jaar tuchthuisstraf. Geseling en brandmerken waren tot 1854 nog gangbare straffen en dit gebeurde altijd in het openbaar om de bevolking af te houden van het plegen van misdaden. In de vonnissen kwam dan ook steeds de zin voor: "dat de straf ten exempel voor allen moge dienen".

Het brandmerk (met het teken van de galg) was een middel om ook na de strafoplegging de misdadiger nog te kunnen herkennen. Men kreeg dus letterlijk het strafblad mee. Destijds werden nog geen strafregisters bijgehouden. Op marktdagen, wanneer er veel publiek in de stad was, kon men geseling, brandmerken en ook soms de voltrekking van een doodstraf meemaken. Het heeft nog jaren geduurd tot dat de doodstraf werd afgeschaft. Het laatste doodvonnis in Friesland werd op 23 maart 1860 voltrokken op het tegenwoordige Wilhelminaplein te Leeuwarden en wel aan Ype Boukes de Graaf.

Gerke Eedes, de bedenker van de inbraak, bereikte voor die tijd een hoge leeftijd. Hij overleed in 1862 op 85-jarige leeftijd. Zijn vrouw Sjoukje leefde toen niet meer. Blijkbaar heeft zijn verbanning uit Friesland niet levenslang geduurd, want hij stierf volgens de opgemaakte overlijdensakte in het dorp Surhuisterveen.

Dit was een publicatie van de 'Stichting Oud-Achtkarspelen'.

Een Goudstuk waardig Twintig Gulden staande op de
 kant een manskop als op een Ducaton en op de andere
 kant een Wapen in een vierkant plakje,

Twee Gouden Ridders

Een Stuk Zilvergeld zijnde een Trouwstuk op welke
 eene kant te lezen staat Liefde verwinnt 't al,
 op de andere kant Getrouw tot den Dood, met
 twee menschen op de eene, en twee den eene den
 ander de hand houdende op den andere zijde.

Een zilveren minnragtige Ducaton

Een twee gulden Stuk

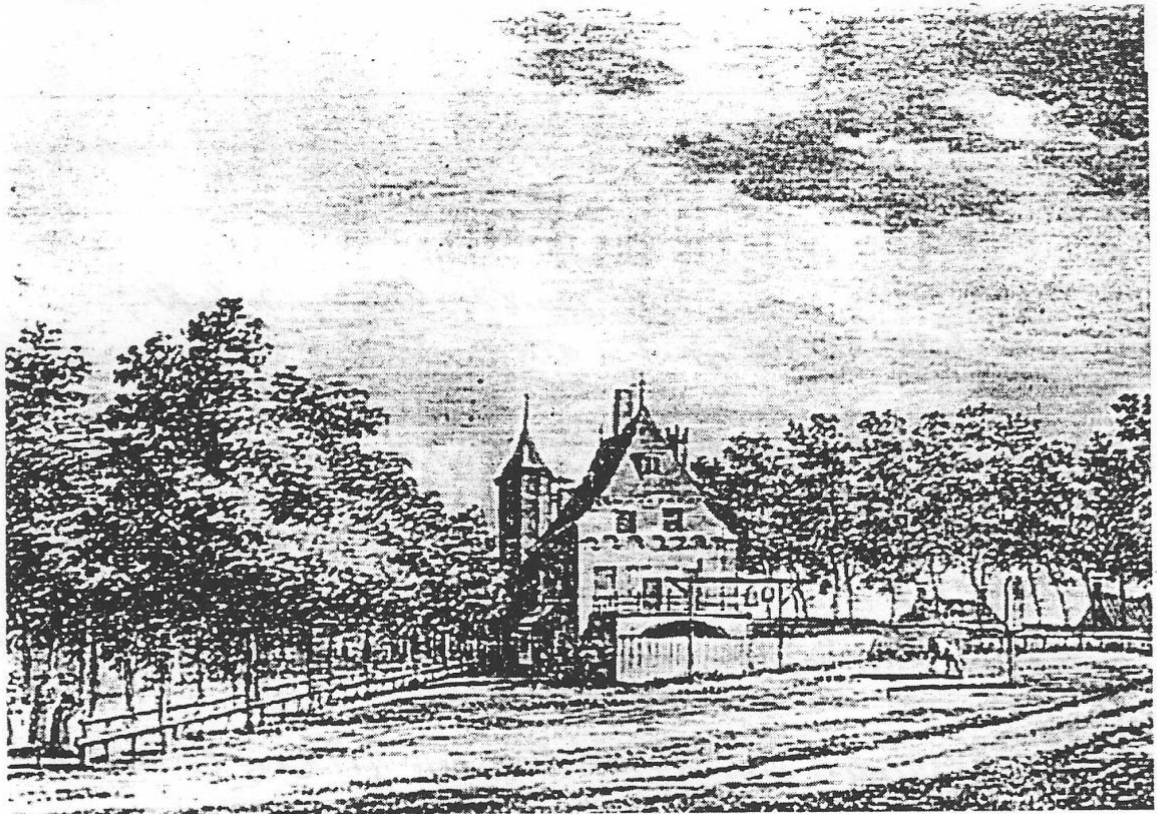
Vier en vijf andere vreemde Stukjes,

Een gulden - Twee Leerdehalven ongeveer tien
 peeltjes,

Fragment van de lange lijst van gestolen goederen.

"Een goudstuk waardig twintig gulden, staande op de enen kant een manskop, als op een ducaton en op de andere kant een wapen in een vierkant plakje. Twee gouden Ridders, Een stuk zilvergeld zijnde een trouwstuk, op welke eene kant te lezen staat: "Liefde verwinnt 't al" en op de andere kant: "Getrouw tot den dood".

En zo voort, en zo voort.....

Dit is een tekening van het blokhuis te Leeuwarden in de 17e eeuw. Het gebouw werd als gevangenis gebruikt. Tegen de westgevel (op de afbeelding te zien) was een schavot met galg opgesteld. In 1870 werd een en ander afgebroken en op dezelfde plaats kwam een nieuwe gevangenis, die de voorganger was van de huidige 'De Marwei'.

Gediend & geleverd den 9 Junij 1807.

De Procureur Generaal des Konings,
bij het Departementaal Gerechtshof
van Friesland R. O. Klager

Gerke Eedes, van Surhuister-
veen Gev. en Bekl.

omzeggende voor den Hove van Friesland om te dienen
van Art. 2 tot 20 ingesloten. Leyt de Klager u. O.
onder alle politieke Clausules van Rechten

2. Dat de Gev. in het begin vande maand Febr. 1807.
Zich verschoeg heeft aan het Bureau van Hendrik
Gerke, ten toider te Surhuisterveen en desgelys
Zoon, genaamd Cornelis Hendriks, omgedoopt heeft
om met hem de Leker Exploict van Uiterij idette
Gev.

Fragment van een processtuk waarbij Gerkes Eedes van Surhuisterveen werd aangeklaagd. Let u eens op de prachtige letters in het begin van het stuk. De klager van het gerechtshof heeft zijn best gedaan.

Omme by den Scherprechter op

het Schavot geleidet ^{met de Strop om de hals,} aldaar met Vijf roeden wel
 Strengelyk gegeeselt, voorts met het teeken Van
 de galg gebrandmerkt, en daarna door de dien-
 naren Van de Justitie gebragt te worden in het
 Lands Tucht en Werkhuis om aldaar te werken
 den tyd Van tien jaren, bant den gevang. Voorts
 ten eeuwigen dage uit Friesland te ruimen de
 Stad Leeuwarden binnen 's daags Zonneschijn
 en het Land binnen den derden dage zonder
 ooit daar weder in te mogen komen by poene Van
 Arbitraire correctie, en Verklaart den klyfje S.O.
 tot Zijn Verden genomen eisch en conclusie niet
 ontvangbaar. Actum d. 31. Octob. 1807.

Dit is het vonnis van Pieter Andries, bijgenaamd pake S.

"Omme bij den Scherprechter op het Schavot geleidet, om met de strop om de hals met Vijf roeden wel Strengelyk ge-
 geeselt, voorts met het teeken Van de galg gebrandmerkt, en daarna door de dienaren van de Justitie gebragt te worden in
 het Lands Tucht en Werkhuis om aldaar te werken den tyd van tien jaren, bant den gevangene voorts ten eeuwigen dage uit
 Friesland, te ruimen den Stad Leeuwarden binnen 's daags Zonneschijn en het Land binnen den derden dage zonder ooit
 weder in te mogen komen, bij poene van arbitraire correctie". Nadat Pieter Andries zijn straf van 10 jaar zou hebben uitge-
 zeten, volgde levenslange verbanning uit Friesland.